

УДК 338.483

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРОСТОРОВИХ СПІВВІДНОШЕНЬ ВИХІДНИХ ПОНЯТЬ РЕКРЕАЦІЙНОЇ ГЕОГРАФІЇ

Гілецький Й.Р.¹, Депутат М.М.²

¹*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,*

²*Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича, Івано-Франківськ, Україна*

E-mail: hileckij@ukr.net, deputat1986@ukr.net

У статті дається порівняльний аналіз найбільш усталених сьогодні у різних галузях знань визначень понять "відпочинок", "дозвілля", "рекреація", "туризм". На основі цього запропоновано розмежування їх за просторовими, часовими та функціональними критеріями, шляхом удосконалення та розширення понятійного апарату рекреаційної географії.

Ключові слова: відпочинок, дозвілля, рекреація, туризм, чиста рекреація, чистий туризм.

ВСТУП

Розвиток людського суспільства в епоху НТР супроводжується кардинальними змінами у суспільному виробництві, характері праці, яка все більше набуває творчого характеру, потребує все менше фізичних навантажень, натомість більше розумових та психологічних. Процеси урбанізації спричиняють зростання віддаленості середовища життя людини від природного довкілля. Це у свою чергу перетворює проблему відпочинку, особливо відпочинку у середовищі віддаленому від місць праці і проживання у надзвичайно актуальну для всієї людської спільноти.

Основними функціями відпочинку є відновлення працездатності людини, зниження нервової і психічної, а у людей фізичної праці – і фізичної напруги. Однак увесь вільний від роботи чи навчання час населення шкільного, працездатного та старше працездатного віку не заповнюється тільки пасивним відпочинком (перегляд кінофільмів, слухання музики, сон). Усе ширше людське суспільство усвідомлює важливість активного відпочинку (заняття спортом, туристичні поїздки, походи в ліс, подорожі, плавання в басейні тощо). Саме активний відпочинок сприяє підвищенню працездатності, поліпшенню психічного стану особи, її настрою.

Усвідомлення все більшої актуальності питань урізноманітнення видів діяльності у сфері відпочинку, спричинило зростання зацікавленості щодо них у різних галузях знань: в географії, у психології, в медицині, в архітектурі, в екології). У географії зародилися і активно розвиваються спеціалізовані галузеві дисципліни – рекреаційна географія, географія туризму, які досліджують види відпочинкової діяльності. Однак, відносна новизна наукових напрямків, різні аспекти підходу до вивчення питань відпочинку в окремих галузях знань, зумовили значну різноманітність у трактуванні таких базових понять як "відпочинок", "дозвілля", "рекреація", "туризм". Це у свою чергу спричиняє неузгодженість у підходах до оцінки передумов, тенденцій та перспектив розвитку індустрії відпочинку. У статті ставиться завдання здійснити порівняльний аналіз найбільш усталених нині тлумачень зазначених понять, запропонувати їх розмежування за ознаками просторової протяжності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Діяльність людини у вільний від суспільної і побутової праці час, завдяки якій людина відновлює свою здатність до праці і розвиває в собі в основному ті вміння і здібності, які неможливо вдосконалити сфері трудової діяльності називають дозвіллям. Отже, дозвілля розглядається як творчий процес вільного вибору культурних занять, художньої творчості, прилучення до кращих зразків мистецтва, туризму, які зорієнтовані на отримання задоволень і радісних вражень від проведення часу.

Сукупність явищ і відносин стосунків, що виникають у процесі використання вільного часу доби для оздоровчої, пізнавальної, спортивної й культурно-просвітньої діяльності людей на спеціалізованих територіях, що знаходяться поза населеним пунктом, який є місцем постійного проживання людини називають рекреацією [1]. Поняття "рекреація" отримало найбільш широке поширення в географічній науці та регіональній економіці. Воно характеризує не лише певні обрані типи життєдіяльності людей у вільний час, а також простір, у яких вони здійснюються. У науковій літературі поняття "рекреація" також використовується для характеристики галузі національного господарського комплексу, яка пов'язана з освоєнням території для відпочинку, лікування (реабілітації) і туризму, скерована на розвиток, відпочинок і оздоровлення, вдосконалення і розвиток особистості [2].

Рекреацію за тривалістю умовно поділяють на короткочасну з поверненням на нічліг у місця постійного проживання та тривалу з нічлігом поза місцем постійного проживання. Територіально короткочасна рекреація обмежується приміською зоною в радіусі одно- або двохгодинної пішохідної чи транспортної досяжності, а здійснення тривалої рекреації територіально практично не обмежене. За своєю сутністю тривала рекреація дуже близька до такого поняття, як туризм. Однак, туризм у сучасному світі все більше сприймається не як одна з форм рекреаційної діяльності, а все частіше як потужна самостійна галузь сфери послуг, яка задовольняє рекреаційні потреби.

Туризм виконує дуже багато функцій і має дуже різноманітні форми прояву. За визначенням, яке прийняте ООН в 1954 році, туризм – це активний відпочинок, який впливає на зміцнення здоров'я, фізичний розвиток людини, що пов'язаний з переміщенням за межі звичного місця проживання [3]. В 1993 р. Статистична комісія ООН прийняла більш широке визначення: туризм – це діяльність осіб, які подорожують і перебувають в місцях, які знаходяться за межами їхнього звичного середовища, впродовж періоду не більшого ніж рік з діловою, відпочинковою метою тощо [4]. Мало відрізняються від цих офіційних трактувань терміну і визначення у науковій літературі. «Туризм – це тимчасове переміщення людей з місця свого постійного проживання в іншу країну (або іншу місцевість на території своєї країни) у вільний час в цілях отримання задоволення та відпочинку, оздоровчих і лікувальних, гостьових, пізнавальних, релігійних або в професійно-ділових цілях, але без заняття на місці тимчасового перебування (відвідування) роботою, яка оплачується із місцевого фінансового джерела.» [6, с. 39]. «Туризм – вид рекреації, пов'язаний із виїздом за межі постійного місця проживання, активний відпочинок, під час якого відновлення працездатності поєднується з оздоровлювальними, пізнавальними, спортивними і культурно-розважальними цілями.» [7, с. 21].

Якщо розглянути існуюче сьогодні різноманіття класифікаційних підходів, якими намагаються охопити усі прояви сучасного туризму, то стає зрозумілим

наскільки це багатогранне явище. М.П. Крачило одним із перших серед українських географів зробив спробу узагальнити існуючі класифікації туризму. Він пропонував виділяти класи, форми та види туризму. Учений виділив два великі класи в залежності від спрямованості та характеру туристичних потоків – внутрішній (національний) та іноземний [8]. Більш повно, на основі врахування найновіших тенденцій розвитку, представлена схема класифікації туризму за різними критеріями у праці О.О. Бейдика [2]. У цій схемі виділяється три типи туризму за спрямованістю потоків, три за типом споживача, а також групування за метою туристської подорожі, за терміном перебування у подорожі, за характером середовища, за ступенем ризику для життя, за віком учасників, за інтенсивністю туристських потоків, за характером організації. Щодо останнього критерію, то відповідно до нього туризм поділяють на організований (плановий) та неорганізований (самодіяльний). Відповідно до законодавства України, самодіяльний туризм є специфічним видом туристичної суспільної діяльності, що здійснюється на добровільній основі без участі організаторів туризму [2, 8].

Якщо порівняти визначення наведених вище понять «відпочинок», «дозвілля», «рекреація» та «туризм», то очевидно, що в залежності від контексту в якому вони розглядаються, співвідношення між ними матимуть значні відмінності. З точки зору охоплення видів діяльності, що здійснюються поза роботою чи навчанням, то найширшим серед них є поняття «відпочинок». До «дозвілля» за цим підходом можна віднести тільки частину життєдіяльності людини під час відпочинку. У свою чергу рекреація охоплює тільки частину дозвілля, а туризм – частину рекреації.

Однак, життєдіяльність людей, які споживають рекреаційні чи туристичні послуги охоплює і ті елементи життєдіяльності (сон, споживання їжі, пасивний відпочинок), які належать до відпочинку, але їх не можна віднести до дозвілля. З іншої сторони дозвілля може охоплювати частину діяльності, яка має пряме чи опосередковане відношення до роботи, професійної діяльності чи навчання. Так, під час дозвілля люди можуть займатися творчою діяльністю – пошуком цікавих відомостей у мережі Інтернет, читанням пізнавальної літератури, переглядом пізнавальних фільмів, малюванням, написанням книг, здобуттям цікавого нового досвіду під час подорожей чи спілкування з людьми, яка приносить їм задоволення і в той же час може служити засобом самовдосконалення та професійного зростання.

Діловий туризм чи бізнес-туризм за своїми завданнями виходить поза межі дозвілля та й певною мірою рекреації у традиційному трактуванні цього терміну. Тому усі чотири поняття можна розглядати як "множини", кожна з яких охоплює дуже широкий спектр видів життєдіяльності людини. Вони мають свої більші чи менші ділянки перетину множин, але жодна з них не є сумарною навіть для двох інших множин видів людської діяльності.

Більш однозначно можна розкласти поняття відпочинок, дозвілля, рекреація та туризм за часовими параметрами. Найбільша частина позаробочого часу (часу зайнятого діяльністю з метою отримання доходу, навчанням, самообслуговуванням у домашніх умовах) без сумніву належить до відпочинку в широкому розумінні цього слова. Менше часу присвячується дозвіллю, яке потенційно може здійснюватися кожного дня упродовж року. Ще менше часу займає рекреаційна діяльність, яка здебільшого реалізується у вихідні дні та під час відпусток. Щодо туризму, то він потребує значно більших організаційних зусиль, цікавить меншу кількість населення, ніж проста рекреація, а тому охоплює ще меншу частину

позаробочого (вільного) часу.

Географія в цілому – наука просторова, а тому територіальна протяжність на яку поширюється певний вид діяльності, його геопросторові відмінності та взаємодії, є ключовими питаннями дослідження в галузі рекреаційної географії та географії туризму. Тому важливо порівняти і співвіднести просторову протяжність явищ, які визначаються поняттями, що є базовими у цих науках. Для більш чіткого їх розмежування ми пропонуємо розглядати поняття "відпочинок" та "дозвілля" у вузькому розумінні слова, тобто як частини множин видів діяльності, які не входять до перетину множин інших видів діяльності, що належать у широкому розумінні до відпочинку. Так, наприклад, до відпочинку у вузькому розумінні слова можна віднести тільки пасивний відпочинок під час трудової діяльності та в домашніх умовах у позаробочий час. Його пропонуємо трактувати за аналогією, як це прийнято при розгляді інших аспектів економічної діяльності ("чистий прибуток", "чистий експорт") – "чистий відпочинок". У такому контексті «чистий відпочинок» серед інших видів відпочинкової діяльності має найменшу просторову протяжність, оскільки здебільшого локалізований в осередку праці та проживання. Переважно вони знаходяться у межах одного населеного пункту, рідше двох.

Відповідно під «чистим дозвіллям» можна розуміти активний відпочинок, який відбувається у межах одного населеного пункту, де проживає людина. Сюди буде належати і активна пізнавальна чи творча діяльність в домашніх умовах, відвідання бібліотеки, музею, театру, парку, басейну, спортзалу у межах свого населеного пункту. Отже просторова протяжність "чистого дозвілля" обмежується населеним пунктом, де постійно проживає особа.

Беручи до уваги твердження, що до рекреаційної діяльності належить використання вільного часу доби на спеціалізованих територіях, що знаходяться поза населеним пунктом, який є місцем постійного проживання людини, вважаємо, що під «чистою рекреацією» можна розуміти активний відпочинок тільки на спеціалізованих територіях, що знаходяться поза межами свого населеного пункту. Тобто чиста рекреація за просторовою протяжністю відповідає рекреаційній території у широкому розумінні терміну без території чистого дозвілля. Зрозуміло, що територія, яка є простором дозвілля для однієї особи, є рекреаційною територією для особи, що проживає в іншому населеному пункті.

Щодо співвідношення понять "чистий туризм" і "чиста рекреація", то вони не тільки за видами діяльності, часовою компонентою, але і в просторовому аспекті є перетином множин. При цьому територіально вони повністю охоплюють усі території, що спеціалізуються на рекреації, але також й усі незмінні, мало змінні та антропогенні ландшафти (у тому числі гірничопромислові, селитебні, лісо- і сільськогосподарські). Тобто простір туризму потенційно охоплює не тільки усю ландшафтну оболонку Землі, але поступово виходить у космічний простір, оскільки космічний туризм у наш час вже стає об'єктивною реальністю. Ще раніше у туристичні тури були включені практично незмінні ландшафти Антарктиди чи Гренландії, Сахари чи Тибету. Пізнавальний інтерес становлять споглядання життя і сільськогосподарської діяльності жителів навіть у найбільш бідніших країнах, відвідання кар'єрів, шахт, переробних промислових підприємств, товарних бірж, науково-дослідних установ, дамб, перевалів, аеропортів і т.д. Отже поняття «чиста рекреація» відділити від поняття "чистий туризм" можна не просторово, а тільки функціонально. У "чистий туризм" пропонуємо не включати тільки рекреаційну

діяльність, яка безпосередньо спрямована на лікування, фізіологічне оздоровлення та пасивний відпочинок у спеціалізованих рекреаційних закладах.

ВИСНОВКИ

Використання запропонованих нами понять "чистий відпочинок", "чисте дозвілля", "чиста рекреація" та "чистий туризм", а також окреслення їх просторової протяжності дозволяє чіткіше підійти до розмежування понять «рекреаційний потенціал» і "туристичний потенціал", "рекреаційні ресурси" і "туристичні ресурси", а також до їх систематизації та об'єктивної коректної оцінки їх складових частин.

Список літератури

1. Мироненко Н. С. Рекреационная география / Н. С. Мироненко, И. Т. Твердохлебов. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1981. – С ил. – 207 с.
2. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України : Методологія та методика аналізу, термінологія, районування : Монографія / О. О. Бейдик. – К. : Київський ун-тет, 2001. – 395 с.
3. Википедия. Свободная энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ru.wikipedia.org>. – 28.02.2011.
4. Кусков А. С. Рекреационная география / А. С. Кусков, В. Л. Голубева, Т. Н. Одинцова. – М. : Изд - Флинта, 2005. – 493 с.
5. Закон України «Про внесення змін до Закону України "Про туризм" / УВС УКРБИЗНЕСКОНСАЛТ [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ubc.ua/Links/tur2004.html> – 28.02.2011.
6. Биржаков М. Б. Введение в туризм : Учебник [для студентов высших учебных заведений] / М. Б. Биржаков. – Москва – Санкт-Петербург: Издательский дом "Герда", 2006. – 510 с.
7. Мальська М. П. Основи туристичного бізнесу : навч. посібник. / М. П. Мальська, В. В. Худо, В. І. Цибух. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 272 с.
8. Крачило Н. П. География туризма / Н. П. Крачило. // Учебное пособие – К. : Вища школа, 1987. – 208 с.

Гилецкий И.Р. Сравнительный анализ пространственных соотношений исходных понятий рекреационной географии. / Гилецкий И.Р., Депутат Н.Н. // Ученые записки Таврического национального университета имени В.И. Вернадского. Серия: География. – 2011. – Т. 24 (63). – №2, ч. 2 – С. 173-177.

В статье дается сравнительный анализ наиболее устоявшихся на сегодня в разных областях знаний определенных понятий "отдых", "досуг", "рекреация", "туризм". На его основании предлагается осуществить разграничение их за пространственными, часовыми и функциональными аспектами, путем усовершенствования и расширения понятийного аппарата рекреационной географии.

Ключевые слова: отдых, досуг, рекреация, туризм, чистая рекреация, чистый туризм

Hiletsky Y.R. Comparative analysis of spatial correlations of initial concepts of rekreacionnoy geography. / Hiletsky Y.R., Deputat M.M. // Scientific Notes of Taurida National V. I. Vernadsky University. – Series: Geography. – 2011. – Vol. 24 (63). – № 2, p. 2 – P. 173-177.

The comparative analysis of most withstand for today in the different areas of knowledges of determinations of concepts "rest", "leisure", "rekreaciya", "tourism", is given in the article. On his foundation it is suggested to carry out differentiating them after spatial, sentinel and functional aspects, by perfection and expansion of concept vehicle of rekreacionnoy geography.

Keywords: rest, leisure, rekreaciya, tourism, clean rekreaciya, clean tourism.

Поступила в редакцию 08.04.2011 г.